

Є. В. ПЕРЕГУДА**С. В. СТЕЦЕНКО****Ю. Є. БАЄВА**

ПОЛІТИЧНА ДОКТРИНА КОНСЕРВАТИЗМУ: ПРОБЛЕМИ ІДЕНТИФІКАЦІЇ

Проаналізовані принципи доктрини консерватизму. Увагу звернено на проблеми, які виникають при ідентифікації цієї течії. Вони стосуються таких питань: чи є консерватизм політичною ідеологією або це філософія, певне ставлення до суспільних процесів; яким є співвідношення суспільних традицій та діяльності держави; чим обмежується державне реформування суспільних відносин та інститутів; якими є концептуальні підходи до питань економічної, соціальної політики, демократії, прав людини; як взаємодіє консерватизм з іншими ідеологіями. Основним ідентитетом консерватизму визначено ідею природної соціальної нерівності, яка детермінує підходи до практичних політичних дій у різних сферах суспільного життя.

Констатовано, що за нинішніх суспільних трансформацій консерватизм переживає кризу, яка проявляється, зокрема, в падінні політичних рейтингів консервативних партій. Пропоновані сценарії виходу з кризи відзначаються широким діапазоном – повернення до засад традиційного консерватизму, посилення націоналістичних тенденцій, зближення з правим популізмом тощо.

Ключові слова: консерватизм, ідеологія, неоконсерватизм, ліберальний консерватизм, традиційні інститути, демократія, соціальна нерівність

© ПЕРЕГУДА Євген Вікторович – доктор політичних наук, професор, професор кафедри політичних наук та історії Київського національного університету будівництва і архітектури; ORCID: 0000-0001-7561-7193; e-mail: pereguda.iev@knuba.edu.ua

© СТЕЦЕНКО Світлана Власівна – кандидат історичних наук, доцент кафедри політичних наук та історії Київського національного університету будівництва і архітектури; ORCID: 0000-0001-5290-3242; e-mail: stecenko.sv@knuba.edu.ua

© БАЄВА Юлія Євгенівна – кандидат політичних наук, доцент кафедри політичних наук та історії Київського національного університету будівництва і архітектури; ORCID: 0000-0002-7734-3568; e-mail: baieva.iuie@knuba.edu.ua

Perehuda Ievgen, Stetsenko Svitlana, Baieva Iuliia. The political doctrine of conservatism: problems of identification

The basic principles of the doctrine of conservatism are analyzed. Attention is drawn to the problems that arise when identifying this trend. They concern the following issues: is conservatism a political ideology or is it a philosophy, a certain attitude to social processes; what is the relationship between social traditions and state activity; what are the limitations of state reform of social relations and institutions; what are the conceptual approaches to issues of economic, social policy, democracy, and human rights; how does conservatism interact with other ideologies. The main identity of conservatism is defined as the idea of natural social inequality, which determines approaches to practical political actions in various spheres of public life.

It is stated that during the current social transformations, conservatism is experiencing a crisis, which is manifested, in particular, in the decline in political ratings of conservative parties. The proposed scenarios for overcoming the crisis are marked by a wide range – a return to the basic principles of traditional conservatism, strengthening of nationalist tendencies, rapprochement with right-wing populism, etc.

Key words: conservatism, ideology, neoconservatism, liberal conservatism, traditional institutions, democracy, social inequality

Актуальність статті пов'язана, по-перше, з тим, що консерватизм є однією з провідних політичних доктрин, а відповідні партії в багатьох країнах знаходяться при владі або є провідною силою опозиції, по-друге, з тектонічними зсувами у сучасній політиці, пристосування до яких значною мірою залежить від консерватизму. Як писав М. Оукшотт, «нахил до консервативності – це і емблема труднощів нашого пристосування, і засіб, який допомагає нам у наших спробах зробити це». [1, с. 44] Також актуальність покликана функціонуванням в КНУБА освітньої програми «Політологія», в якій викладаються дисципліни «Теорія та історія зарубіжної політології», «Політичні партії та партійні ідеології».

Метою статті є ідентифікація політичної доктрини консерватизму, зокрема сучасної її трансформації в умовах суспільних трансформацій.

Методи дослідження. Дослідження доктрини консерватизму здійснювалося з використанням різних підходів та методів. При виявленні ключового принципу консерватизму застосовувався дедуктивний метод. Наявність різних точок зору на сутність та принципи консервативної доктрини зумовили вагу порівняльного підходу. При вивченні еволюції положень доктрини, зокрема щодо

економічної, соціальної політики, використано історичний підхід. Застосовувався й метод класифікації ідейних напрямів та національних особливостей консерватизму.

Стан розробки проблеми. Доктрина консерватизму була предметом численних наукових досліджень. Її класиками були Е. Берк, Ж. де Местр, Б. Дізраелі. У ХХ ст. первинними його джерелами були праці У. Черчілля, М. Тетчер, І. Крістола, Ф. фон Хайека та інших політичних лідерів та економістів. Дослідженню цієї ідеології присвячені роботи Р. Кірка, С. Хантінгтона, Е. Хемілтона, М. Оукшотта, Р. Нісбета, Р. Деггера, Е. Фосета, Р. Скратона, Дж. Уїла, Н. Шлютера, Й. Хазоні та ін. В Україні класиками консерватизму вважаються В. Липинський, С. Томашівський, В. Кучабський, А. Шептицький та ін. На сучасному етапі досліджували це явище В. Горбатенко, Ю. Остапець, Т. Бевз, Ю. Терещенко, Т. Осташко, П. Гай-Нижник, С. Гелей та ін. Вивчали його й автори статті. Свій внесок зробили лідери українських консервативних партій М. Родіонов, І. Смешко, О. Соскін та ін. Аналіз історіографії був би неповним без згадки про антологію консерватизму, яка містить праці провідних світових політичних філософів та науковців.

Виклад основного матеріалу. Найвідомішою консервативною партією є британська, де у 1970-х роках сталася ліберальна революція. Це не означає одноманітності, в ній діють різні групи, зокрема консервативні комунітаристи. Нині вона поступається рейтингом – не лише лейбористам та праворадикалам, а й, згідно з останнім опитуванням, зеленим.

Консерватори неодноразово очолювали та нині очолюють істеблїшмент США. Республіканець Р. Рейган був одним із лідерів світового неоконсерватизму. В цій відносно молодій країні консерватизм відрізняється від європейських течій, зокрема економічним лібералізмом. Але після 2008 р. неоконсерватори перестали домінувати в партії, на перші ролі висунулися популісти, сформувався напрям палеоконсерватизму.

Німецькі консерватори, які ведуть родовід від католицької партії «Центр», Націонал-ліберальної партії ще ХІХ ст., нині очолюють уряд, проте стрімко втрачають популярність порівняно з праворадикалами. Взагалі в Європі консервативні партії найчастіше мають назви християнських або народних. Це французький Союз за народний рух, що заснований Ш. де Голем, іспанська Народна

партія, Консервативна народна партія Данії, Християнська народна партія Бельгії, Християнсько-соціальна народна партія Люксембурга та ін. Консервативна партія Норвегії веде боротьбу з ліберальним популізмом. Грецька партія «Нова демократія» очолила боротьбу проти фашистської хунти, за утвердження демократичного ладу.

В середовищі канадських консерваторів певний час підтримували ідеологію держави загального добробуту, але пізніше, як і у Великобританії, відбулася ліберальна революція. Колумбійські консерватори акцентують на захисті інтересів церкви, збереженні її ролі в суспільному житті. Ліберальна партія Австралії поєднує соціальний та ліберальний консерватизм. Партія португальських консерваторів взагалі називається Соціал-демократичною.

Отже, консервативні партії мають ширший діапазон ідеологічних уподобань, ніж ліберальні або соціалістичні. При ідентифікації консерватизму виникає кілька проблем.

По-перше, чи є консерватизм політичною ідеологією. Згідно з Ю. Остапцем, це політична ідеологія і практика суспільного життя, що орієнтується на збереження і підтримання наявних форм соціальної структури, традиційних цінностей і морально-правових засад. [2, с. 352] З характеристикою консерватизму як політичної ідеології не погоджується Р. Кірк, який 1953 р. у праці «Консервативний Розум» сформулював 5 основних принципів консерватизму. Пізніше він доопрацював свою концепцію та виокремив такі його принципи: стійкий моральний порядок, спрямований на гармонію людини та суспільства; дотримання звичаїв, умовностей і безперервності соціальних інститутів; принцип припису, тобто речей, встановлених споконвіку, зокрема права власності, недосконалість окремої людини та мудрість спільноти; принцип розсудливості як головної чесноти державного діяча, небезпечність раптових реформ; принцип різноманітності, протидія радикальному егалітаризму; недосконалість людської природи; зв'язок свободи і приватної власності; добровільне співтовариство та опозиція мимовільному колективізму, централізму; розумне обмеження влади, опозиція деспотизму; консерватор не проти соціального покращення, поєднання вимог сталості та прогресу. [3]

Р. Нісбет до головних догматів консерватизму відносив: історію та традиції як орієнтири політики; упередження проти абстрак-

тного розуму; виведення влади з природних соціальних зв'язків, а не насадження їх силою; свободу як захист власності та групових прав від державного свавілля; власність як основу свободи та продовження особистості; релігію як необхідний елемент суспільної моралі. [4]

По-друге, це визначення ролі держави, співвідношення її та традиційних суспільних інститутів. Згідно з Р. Деггером, консерватизм є політичною доктриною, яка підкреслює важливість традиційних інститутів та практик. Консерватори виходять з недосконалості людської природи та покладаються на те, що традиційні інститути, до яких належать сім'я, релігія та школа, мають приборкувати руйнівні інстинкти людини. Тим, хто не засвоїв урок, уряд та закон мають нав'язати дисципліну. [5] Отже, держава має не змінювати суспільні порядки, а підтримувати їх. Позиція Е. Берка полягала у тому, що у консерватизму немає утопічного плану перетворення суспільства. Але це не означає, що консерватори взагалі проти змін. Вони цінують те, що було успадковано від минулого, віддають перевагу поступовим змінам, які підтримують безперервність [5]. Згідно з Е. Хемілтоном вони розглядають традиції як «поступові та плавні зміни», а реформи мають «виправляти недоліки давніх інституцій у світлі сучасних потреб» [6]. Н. Шлютер вважав, що держава має відігравати більшу роль у захисті добробуту, безпеки та моралі. [7]

По-третє, щодо економічних та соціальних програм консерваторів, особливо з другої половини ХХ ст., то, згідно з П. Гай-Нижником, європейські консерватори за непорушність права власності. У економічних питаннях вони зазвичай ліберали. Дехто із консерваторів прагне до модифікованого вільного ринку, наприклад, до американської системи, ордолібералізму або національної системи Ф. Ліста. Ці погляди відрізняються від суворого *laissez-faire* тим, що державі відводиться роль підтримки конкуренції. Європейські ж неоконсерватори критикують лібералів, які, на їх думку, завдали суспільству шкоди, сподіваючись, що свобода ринкових відносин стане важелем розвитку. Наріжним каменем соціальної політики сучасні консерватори вважають заохочення особистих досягнень, ініціативи. Соціальний захист у державі повинен поширюватися лише на тих, хто не має змоги працювати [8].

Згідно з Ю. Остапцем, в економічній сфері консерватизм підтримує розвиток бізнесу, приватного підприємництва, виступає проти жорсткого контролю з боку держави за функціонуванням економіки. Приватна власність – священна і недоторкана, вона є гарантією особистої свободи і соціального порядку. В соціальній сфері консерватори дотримуються положення про ієрархічність суспільства, вроджену нерівність» [2, с. 352]

Але у другій половині ХХ ст. консерватори прийняли концепт держави загального добробуту. За Р. Деггером, повоєнний консерватизм наголошував на підвищенні рівня життя через ринкову економіку та наданні широкого спектру соціальних послуг. Консервативні партії характеризувалися ліберальним індивідуалізмом, забарвленим сильним почуттям соціальної свідомості, а також непримиренною опозицією до комунізму. Так, німецькі консерватори. після 1950 р. «прийняли програму, яка включала підтримку ринкової економіки та тверду відданість збереженню та вдосконаленню соціального страхування та інших програм соцзабезпечення» [5].

Отже, неоконсерватизм увібрав низку ідей ліберальної та соціалістичної доктрин. Водночас низка ідей консерватизму використовується ідеологами лібералізму і соціал-демократії. [2, с. 352]

На думку В. Горбатенка та В. Бушанського, для сучасного консерватизму характерні: поєднання традиції та новаторства; відмова від соціальних потрясінь, орієнтація на еволюційні, поступові і виважені соціальні зміни; збереження традиційних людських цінностей; заперечення провідної ролі держави у розвитку суспільства; органічне поєднання поважання свободи кожного індивіда і захисту таких традиційних цінностей, як релігія, сім'я, закон, порядок [9, с. 347].

По-четверте, щодо політичної програми консерватизму, ставлення до проблем демократії, прав людини. Ю. Остапець писав, що «у політичній сфері консерватизм виступає за ефективну державну владу, її найважливіше завдання – підтримка законності й правопорядку. Консерватизм характеризується також критикою необмеженого плюралізму. Консерватори вважають, що суспільство має бути підпорядковане державі. [2, с. 352]. П. Гай-Нижник зауважував, що більшість консерваторів вважає себе захисниками прав людини і головних принципів демократії. Водночас, не заперечую-

чи плюралістичну демократію, вони висловлюються за критичний підхід до неї, визнаючи взаємозв'язок між капіталізмом і демократією. Значна частина консерваторів ставить на перше місце суспільство, яке, на їхню думку, значно ширше від уряду, історично, етично й логічно вище за конкретного індивіда [8]. Водночас автор пише, що неоконсерватори є прихильниками елітарної демократії: вважають, що партійна демократія за умов постійної боротьби за владу призводить до того, що громадяни стають неслухняними, розбещеними. Не заперечуючи таких норм політичного консенсусу, як свобода, правова держава, федералізм, вони виступають за політичну централізацію, проголошують концепцію “обмеженої” демократії [8].

Але зарубіжні дослідники відкидають звинувачення консерватизму в недооцінці демократії.. Р. Скратон центральними ідеями консерватизму називає громадянське суспільство, верховенство права та роль держави, з одного боку; та свободу (включаючи свободу слова та об'єднань), мораль, рівність, власність та права – з іншого. [10]

По-п'яте, щодо еволюції консерватизму на зламі XX-XXI ст., в умовах неоліберального повороту та глобалізації. З 1990-х років німецькі консерватори, як правило, дотримувалися ідеології мінімального уряду, дерегуляції, приватизації та стримування держави загального добробуту [5]. Наразі консерватизм переживає кризу, яку пов'язують зі змішуванням економічного лібералізму та соціалізму держави загального добробуту[4]. Р. Нісбет критично оцінює сучасний йому американський консерватизм, вважаючи, що він занадто зблизився з популізмом та ліберальним індивідуалізмом, забувши про захист «проміжних інститутів» (сім'ї, локальних спільнот). Світова фінансова криза 2008 р. призвела до того, що консерватори стали нагадувати популістів. Дж. Уіл констатує, що консервативні принципи батьків-засновників Америки на кшталт природних прав, обмеженого уряду, релігійної свободи, людської гідності знаходяться під загрозою [11]. Сучасні лідери просувають консерватизм до націоналістичних, жорстких правих [12, с. 15]. Щоправда, альянс консерваторів із релігійними фундаменталістами та мілітаристами веде до посилення державної влади, що суперечить духу істинного консерватизму, який має бути скептичним до будь-якої централізованої влади [4]. Й. Хазоні також закликає

до повернення до справжнього консерватизму – емпіризму, віри та нації – як реакції на поразки лібералізму та його консервативного оновлення [13, с. 125-133].

Європейська народна партія, яка включає консервативні партії як колективних членів, на конгресі у 2012 р. визначила такі цінності – свобода в поєднанні з відповідальністю; повага до традицій; допомога нужденним, які, своєю чергою, мають докласти зусиль для покращення свого становища; забезпечення надійних держфінансів; збереження здорового навколишнього середовища; субсидіарність; плюралістична демократія та соціальна ринкова економіка.

Підсумовуючи, слід визначити ключовий ідентитет консерватизму, яким, на нашу думку, є визнання соціальної нерівності, на чому базуються уявлення про єдність суспільства, визнання ролі еліт в управлінні. Як приклад втілення принципових розбіжностей неоконсерватизму та лібералізму можна назвати питання щодо допомоги по безробіттю. Обидва вони, на відміну від соціалізму, не вважають за можливе остаточно подолати безробіття. Але, якщо ліберали протистоять структурному безробіттю, з яким, на їх думку, слід боротись, а неминучим і навіть певною мірою економічно корисним вважають кон'юнктурне безробіття, то неоконсерватор виводить безробіття з природної схильності людей, тобто з їхньої нерівності. Максимум, на що він готовий, – соціальна благодійність, а не безглузде витрачання коштів на програми перенавчання тощо [14, с. 64-65].

Останнє, що необхідно проаналізувати, – типологія консерватизму. Раніше в ньому виділяли 3 напрями: традиціоналізм, лібертаризм та неоконсерватизм. Під лібертаризмом розуміють течію, яка вкрай негативно ставиться до державного втручання в економіку та соціальну сферу. Неоконсерваторами називають тих, хто виступає за соціальний порядок, радикально опонує лівим, припускає обмежене державне втручання в економіку [15]. У сфері зовнішньої політики вони відстоюють необхідність насадження у світі демократичного ладу, в т.ч. силовим шляхом. Звідси виходила зовнішня політика Великої Британії, США та низки інших країн часів правління неоконсерваторів (Р. Рейгана, М. Тетчер, Г. Коля та ін.).

У сучасних працях типологію консерватизму значно поглибили. В ньому виділяють такі види консерватизму, як авторитарний,

культурний, феміністський, фіскальний, зелений, національний, соціальний, прагматичний, популістський консерватизм, палео-консерватизм тощо. Існує навіть ЛГБТ-консерватизм. Націоналістичний консерватизм концентрується більше на національних інтересах, відстоюванні культурної та етнічної ідентичності. В європейському контексті він більш схильний до євроскептицизму [8]. Соціальний консерватизм, як правило, скептично ставиться до соціальних змін і зберігає статус-кво щодо соціальних питань, таких, як сімейне життя, сексуальні стосунки та патріотизм. Соціальні консерватори також цінують права релігійних установ брати участь у публічній сфері.

П. Гай-Нижник вважає, що будь-який консерватор має бути націоналістом. Згідно з ідеологами Консервативно-демократичної партії України «Сила і честь», для України актуальні класичний; культурний; християнський види консерватизму. Класичний стає на захист закону, традиційних, державних та суспільних інституцій, сприяє самоорганізації громад, підтримує секуляризацію та вільний ринок. Культурний стоїть на захисті національної мови, традицій та культури і не схильний до осмислення економічного блоку. Християнський, зокрема, підтримує приведення законодавства до етичної відповідності релігійним нормам [16].

Висновки. Консерватизм є динамічною політичною доктриною, яка суттєво еволюціонувала залежно від змін у суспільному середовищі. Водночас ключовим ідентитетом цієї доктрини є постулат щодо соціальної нерівності, який визначає конкретні політичні кроки у різних сферах суспільного життя. Це залишає консерватизму шанси на подолання нинішньої кризи та пристосування до глобальних трансформацій, однією з основних ознак яких є абсолютизація влади на усіх рівнях суспільного управління. Але можливі сценарії пристосування знаходяться у широкому діапазоні: це й відновлення фундаментальних засад консерватизму, й посилення націоналістичних його аспектів, й посилення правого популізму в цьому політичному спектрі. Подальші дослідження в цьому напрямі можуть бути пов'язані з аналізом новацій теоретичної та ідеологічної діяльності консервативних партій, реакції консерватизму на новітні трансформації в різних галузях суспільного життя.

1. Оукшотт М. Що означає бути консерватором. *Консерватизм: Антологія*. 2-е вид. Київ: ВД «Простір», «Смолоסקип», 2008. С. 44–61.
2. Остапеч Ю. Консерватизм. *Політична енциклопедія*. Київ: Парламентське видавництво, 2011. С. 352-353.
3. Kirk R. Ten Conservative principles. URL: <https://surl.li/emhsqv>.
4. Nisbet R. Conservatism: Dream and Reality. N.Y.: Routledge, 2017. 130 p.
5. Dagger R. Conservatism political philosophy. URL: <https://surl.li/pzykxf>.
6. Hamilton A. Conservatism. Stanford Encyclopedia of Philosophy. URL: <https://surl.lu/jrmdjg>.
7. Schlueter N., Wenzel N. Selfish Libertarians and Socialist Conservatives?: The Foundations of the Libertarian–Conservative Debate. Stanford University Press, 2016. 216 p.
8. Гай-Нижник П.П. Ідеологія сучасних українських консервативних політичних партій (з огляду на програмові засади УНКП та УКП). URL: <https://surl.li/sbbsux>.
9. Горбатенко В. П., Бушанський В. В. Консерватизм. Енциклопедія політики і права / за ред. В. П. Горбатенка, П. В. Мироненка. Київ: Видавництво Політія, 2024. С. 346-347.
10. Scruton R. Conservatism: Ideas in Profile. Profile, 2017. 169 p.
11. Will G. The Conservative Sensibility. Hachette Books, 2019. 640 p.
12. Fawcett E. Conservatism: The Fight for a Tradition. Princeton University Press, 2020. 525 p.
13. Conservatism Rediscovered. Dr. Yoram Hazony. URL: <https://surl.li/nhyznp>.
14. Перегуда Є. В. Становлення політичного консерватизму в сучасній Україні. *Вісник Київського національного лінгвістичного університету*. Сер. Історія, економіка, філософія. 2016. Вип. 21. С. 62-71.
15. Kristol I. Neoliberalism: The Autobiography of an Idea. New York: The Free Press, 2005. 493 p.
16. Бугела О. Український консерватизм. URL: <https://surl.li/ucznpс>.

References

1. Oukshott M. Shcho oznachaie buty konservatorom. *Konservatyzm: Antolohiia*. 2-e vyd. Kyiv: VD «Prostir», «Smoloskyp», 2008. S. 44–61.
2. Ostapets Yu. Konservatyzm. Politychna entsyklopediia. Kyiv: Parlamentske vydavnytstvo, 2011. S. 352-353.
3. Kirk R. Ten Conservative principles. URL: <https://surl.li/emhsqv>.
4. Nisbet R. Conservatism: Dream and Reality. N.Y.: Routledge, 2017. 130 p.
5. Dagger R. Conservatism political philosophy. URL: <https://surl.li/pzykxf>.
6. Hamilton A. Conservatism. Stanford Encyclopedia of Philosophy. URL: <https://surl.lu/jrmdjg>.
7. Schlueter N., Wenzel N. Selfish Libertarians and Socialist Conservatives?: The Foundations of the Libertarian–Conservative Debate. Stanford University Press, 2016. 216 p.
8. Hai-Nyzhnyk P. P. Ideolohiia suchasnykh ukrainskykh konservatyvnykh politychnykh partii (z ohliadu na prohramovi zasady UNKP ta UKP). URL: <https://surl.li/sbbsux>.
9. Horbatenko V.P., Bushanskyi V.V. Konservatyzm. Entsyklopediia polityky i prava / za red. V.P. Horbatenka, P.V. Myronenka. Kyiv: Vydavnytstvo Politiia, 2024. S. 346-347.
10. Scruton R. Conservatism: Ideas in Profile. Profile, 2017. 169 p.
11. Will G. The Conservative Sensibility. Hachette Books, 2019. 640 p.
12. Fawcett E. Conservatism: The Fight for a Tradition. Princeton University Press, 2020. 525 p.
13. Conservatism Rediscovered. Dr. Yoram

Hazoniy. URL: <https://surl.li/nhyznp>. **14.** Pehuda Ye.V. Stanovlennia politychnoho konservatyizmu v suchasniy Ukraini. *Visnyk KNLU*. Ser. Istoriia, ekonomika, filosofii. 2016. Vyp. 21. S. 62-71. **15.** Kristol I. Neoconservatism: The Autobiography of an Idea. New York: The Free Press, 2005. 493 p. **16.** Buhela O. Ukrainskiy konservatyizm. URL: <https://surl.li/ycznp>.

Pehuda Ievgen, Stetsenko Svitlana, Baieva Iuliia. The political doctrine of conservatism: problems of identification

The relevance of the study of the political doctrine of conservatism is associated, in particular, with the radical transformations that are currently taking place in the political sphere. Accordingly, it requires studying how conservatism adapts to these changes. Therefore, the purpose of the article is to identify the political doctrine of conservatism, in particular its modern transformation in the context of globalization and modernization.

It is demonstrated that the ideological principles of conservative parties in different countries are in a wide range. Therefore, the article analyzes the basic principles of the doctrine of conservatism. Attention is drawn to the problems that arise when identifying this trend. They concern the following issues: is conservatism a political ideology or is it a philosophy, a certain attitude to social processes; what is the relationship between social traditions and state activity; what are the limitations of state reform of social relations and institutions; what are the conceptual approaches to issues of economic, social policy, democracy, and human rights; how does conservatism interact with other ideologies. According to the authors, the main indicator of the identity of conservatism is the postulate of natural social inequality, which determines approaches to practical political actions in various spheres of public life.

It is stated that during the current social transformations, conservatism is experiencing a deep crisis, which is manifested, in particular, in the decline in political ratings of conservative parties. One of the reasons for this is the low intensity of theoretical study of social transformations. At the same time, the proposed scenarios for overcoming the crisis are also marked by a wide range – a return to the basic principles of traditional conservatism, which, nevertheless, is unlikely to provide resuscitation of political ratings, strengthening of nationalist tendencies of conservatism, rapprochement with right-wing populism, etc.

Key words: conservatism, ideology, neoconservatism, liberal conservatism, traditional institutions, democracy, social inequality.

Дата першого надходження рукопису до редакції: 25.03.2026 р.

Дата прийнятого до друку рукопису після рецензування: 01.04.2026 р.

Дата публікації: 28.04.2026 р.